

ATATÜRK VE HATAY

BEKİR TÜNAY

GİRİŞ

Tarihin akışı içinde Mustafa Kemal'i en çok meşgul eden iki mesele daima dikkati çekmektedir: biri Türk milletinin geleceği, öteki Türk yurdu. Atatürk'ün hayat boyu mücadelelerinin temelinde bu iki husus yatmaktadır. Mustafa Kemal, daha çocuk yaştan itibaren, erişilmez vatan ve yurt sevgisinin heyecanı ile yaşamıştır. Çok iyi tarih ve coğrafya bilgisini daima akıl ve deneyin emrindeki mantığı ile birleştirmiş ve başarıların en yücesine ulaşmıştır. Bu ise O'ndaki üstün jeopolitik düşünceyi gösterir. İleri görüşlü bir hesap adamıdır; olaylara çok geniş açıdan bakar; yorumlarında kesinlik vardır; kararları ise çok esaslı temellere dayanır; sürekli okur; yapacağı işe başlamadan amacını çok iyi tespit eder. Engel karşısında ne durur ne de geriler; onları kendine has usullerle hızla aşmak için büyük bir azimle yürür. Zaman, sanki avucunun içindedir; olayları olmadan önce görür; onları kendi lehine çevirmekte eşsiz bir dehaya sahiptir. Bu düşüncelerin ışığı altında Hatay sorununu araştırdığımızda, Atatürk'ün mutlu sonuca bir takım mücadelelerden sonra ulaştığını görmekteyiz. Sadece açıklamayı kolaylaştırmak için, bu mücadelelerin beş dönemde cereyan ettiğini söyleyebiliriz:

BİRİNCİ DÖNEM: 1905'den 1917'ye kadarki devre

İKİNCİ DÖNEM: Mondros Mütarekesi'nden Millî Mücadele'ye kadarki devre

ÜÇÜNCÜ DÖNEM: Misak-ı Millî

DÖRDÜNCÜ DÖNEM: Lozan

BEŞİNCİ DÖNEM: Cumhuriyet dönemi

Bu bölünüş, Hatay sorununun Atatürk'ün hayatındaki nirengi noktalarıdır.

BİRİNCİ DÖNEM: 1905'den 1917'ye Atatürk ve Hatay

"... Bizim için hayat yeni başlıyor"¹ diyen Mustafa Kemal, İstanbul'dan bir vapurla Beyrut'a hareket eder. Oradan Şam'a geçer.

¹ Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 86.

Kurmay yüzbaşı rütbesiyle oradaki orduya tayin edilmiştir; daha doğrusu sürgündür.

Koca Osmanlı İmparatorluğu'nun düşman devletler tarafından parçalanacağını gün gibi görmektedir. O'na göre çökmek, çökertilmek üzere olan İmparatorluğun "Osmanlılık politikası" ile ayakta tutulması da mümkün görünmemektedir. Fransız İhtilâli'ni çok iyi okumuştur. Sebepleri ve neticeleri birbirine çok iyi bağlamıştır. İhtilâlin neler getirdiğini çok iyi bilmektedir. Bu İhtilâlin yer yüzünde estirdiği milliyetçilik rüzgârının kısa sürede kasırgaya dönüşeceğinden emindir. Mustaf Kemal'e göre bu hızlı ve etkili akımı görmemek, bilmemek ve anlamamak, dünyadan habersiz yaşamaktır.

Milletin ve memleketin geleceği için çareler aramakta ve düşünmektedir. Çıkar yolun ancak ihtilâl olabileceği kamsına varmıştır. Arkadaşlarıyla görüşerek bu maksat için "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurar. Daha Şam'a gelmeden önce İstanbul'da: "Bu iş için en müsait iklim Makedonya"² demişti. Bu görüşle, gizlice Selânik'e gider. "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni, Selânik'te de kurar. Selânik dönüşü, Şam'a topçu stajına gitmeden önce, Beyrut'ta görüştüğü arkadaşlarına: "... Dava, yıkılmak üzere bulunan bir İmparatorluk'tan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır"³ der. Bir süre sonra da Selânik'teki orduya tayin edilir. Kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ile birleşmiş ve bu birleşme ile "Terakki ve İttihat Cemiyeti" adını almıştır.

Aslında İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri, bir ihtilâli düşünmemişler; sadece, meşrutiyetin ilânını amaç edinmişlerdir. Çabalarını da bu nokta üzerinde toplamışlardır. Oysa Mustafa Kemal, çeşitli vesilelerle arkadaşlarına bu işin ancak ihtilâl ile gerçekleşebileceğini söylemiş ve bunu telkine çalışmıştır. Nitekim: "... Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine değil, Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerine oturtulmalı; düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, İhtilâl İdaresi, kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır" der. Kurulmasını düşündüğü Türk Devleti'nin hudutlarını da şu şekilde belirler: "... Batı ve Doğu Trakya bizde kalmalı... Edirne vilâyeti hududu, kuzeye, Bulgaristan içlerine doğru genişlemeli... Arnavutluk bağımsız olmalı... Anadolu kıyılarına yakın olan adalar, bizde kalmalı... güneyde Hatay, Halep, Musul bizim olmalı... Geri

² a.g.e., s. 70-72.

³ a.g.e., s. 108.

kalan yerler, Araplara terk edilmelidir.”⁴ Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, daha 1905 yılında, Hatay’ın tarih ve coğrafya olarak Türk bölgesi olduğunu belirliyor ve bunu savunuyor; böylece halkının da Türk olduğunu açıkça gösteriyordu.

Güney Cephesinde, Yedinci Ordu Kumandanı bulunduğu zaman, 1917 yılında, Osmanlı Orduları Genel Karargâhı’na verdiği ünlü rapor, bugün de ibretle okunmaya değer. Birinci Dünya Savaşı’nın yenilgiyle sona ereceği, O’na gün gibi açıktır. Bu nedenledir ki, o ünlü raporunda Mustafa Kemal Paşa: “... Askerî siyasetimiz, bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek askeri son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset ülke dışında bir tek Osmanlı askerinin kalmasına tahammül gösteremez”⁵ demektedir.

Daha 1905 yılları sonunda arkadaşlarına teklif ettiği temel düşüncesi “Büyük kısmı Türk olan bölgeler üzerine oturtulacak Türk Devleti” dir. Bütün mesele tarih olarak coğrafya olarak, Anadolu’nun bütünlüğü içerisindeki toprakların, kurulacak devletin sınırları içinde bulunmasıdır; Türk’ün hiçbir sebep ve bahane ile asla bölünmemesidir. Nitekim 26-28 Ekim tarihleri arasında Antep’e gitmekte olan Ali Cenânî Bey’e: “... Teşkilât yapın. Millî bir kuvvet meydana getirin. Kendinizi savunun. Ben istediğiniz silâhı veririm”⁶ der.

İKİNCİ DÖNEM: Mondros Mütarekesi’nden Millî Mücadele’ye

Bilindiği gibi, Almanya ve müttefiklerinin yenilmesiyle, Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Osmanlı Devleti de, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalayarak, İmparatorluğun paylaşılmasını kabullenmişti. Bu noktadan itibaren olaylar şöyle gelişmiştir: Mustafa Kemal Paşa, daha önce İstanbul’da bulunduğu sırada, 18 Ağustos 1918’de, Harbiye Nazırı Enver Paşa ile bir görüşme yapar. Bu görüşmede Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın: “... Orduların Arap topraklarını bırakarak geri çekilmesi...”⁷ yolundaki teklifini reddeder, ama aksine olayların akışında görüldüğü gibi, Başkumandanlık Karargâhı, askerî gücün yok olması pahasına, hâlâ Arap topraklarının savunulmasında diretmektedir.⁸ Nihayet, düşman baskısı karşısında ordu Halep’e çekilir. Mustafa Kemal

⁴ a.g.e., s. 114-117.

⁵ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, s. 5.

⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk’ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 108.

⁷ a.g.e., s. 107.

⁸ a.g.e., s. 107.

Paşa, Halep'i sokak muharebeleri yaparak terk eder. Orduyu Halep'in kuzeyindeki El Hüsniye - Helan hattına çeker. Birlikler son olarak, İskenderun - Belah - Dircemal - Tefrifat hattını korumuşlardır. 28 Ekim'de ise Antakya "Hatay", bu hattın içindedir.⁹ 30 Ekimde imzalanan Mondros Mütarekesi anlaşmasında bu husus, Hatay'ın geleceği bakımından son derece önemli bir tarihtir.

31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olan Alman generali Liman Von Sanders: "Yıldırım Orduları Grubu'nun emir ve kumandasını, bugünden itibaren, iftiharlarla dolu, birçok muharebelerde kendini göstermiş bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne bırakıyorum"¹⁰ diyerek, emir ve kumandayı devreder. Yapılan toplantıda ise Alman Generalinin: "Yenildik, bizim için her şey bitti artık" demesi üzerine Mustafa Kemal Paşa: "Savaş müttefiklerimiz için bitmiş olabilir. Ama bizi ilgilendiren savaş, kendi istiklâlimizin savaşı, ancak şimdi başlıyor"¹¹ der.

Bir yandan, Mondros Mütarekesi Murahhas Heyeti Başkanı, rahmetli Rauf Orbay, gazetecilere: "... Yaptığımız mütareke, umudumuzun üstündedir. Devletin bağımsızlığı, Saltanat'ın hukuku, milletin onuru, tümüyle kurtarılmıştır"¹² derken öte yandan, Mondros Mütarekesi'nin tam metnini 3 Kasım günü alan Mustafa Kemal Paşa: "Bu Mütareke'yi baştan nihayete kadar tetkik ettikten sonra bende beliren kanaat şu idi: Büyük Osmanlı Devleti, bu mütarekename ile kendini kayıtsız, şartsız düşmanlara teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilâsı için ona yardımcı olmayı da vadetmiştir." "... Ben yapılan mütarekenin sakatlığını gördüm. Bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak lüzumuna inanarak ilgili makamlara söyledim. Bu mütarekename, olduğu gibi tatbik edildiği halde, ülkenin baştan sonuna kadar işgal ve istilâya maruz kalacağı kanaatini ileri sürdüm"¹³ der. Böylece, yeniden mücadeleye başlar.

3 Kasım 1918 günü Adana'dan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya, Mondros Mütarekesi'nin bazı hükümlerinin açıklanması için bir şifre telgraf çeker. Bunda: "... Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali hakkındaki maddenin tavihi lâzımdır. Toros tünelleri denilen tüneller, en

⁹ a.g.e., s. 108.

¹⁰ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 1.

¹¹ Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 108.

¹² Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 2.

¹³ Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 112.

son açılan iki tüneldir. İşgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin mahiyeti o kısımdaki hattın işletilmesine de şamil midir? Yoksa muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Büsbütün ayrı bir gurup teşkil eden Amanos tünelleri bu meyanda mıdır? Toros tünellerini tutacak kuvve-i işgaliye miktarı nedir ve nereden gelecektir” soruları sorulmakta; “Suriye hududunu, Suriye vilâyetimiz şimal hududu saymakla beraber bu hususta başkaca bir noktai nazar ve karar varsa bildirilmesi”, “... Kadroları en genç efrattan doldurulmak üzere kuvvetli bir fırka teşkili ve jandarmanın takviyesi” ile “Fazla mevat ve malzeme-i askeriye'nin Toros şimaline nakli ve hiçbir suretle tahribata meydan vermeyecek tedbirler”¹⁴ de istenmektedir.

Böylece Mustafa Kemal, Alman Generaline de söylediği gibi, kurmayı düşündüğü Türk Devleti'nin mücadelesi hazırlığına geçmiştir. Hatay da bu mücadelenin alanı içindedir; çünkü Türk'tür. Tarihi ile Türk'tür; coğrafyası ile Türk'tür; insanı, âdet ve ananeleriyle de Türk'tür.

Mustafa Kemal'in Sadaretle bu yazışmaları uzar gider; çünkü O, yurt ve millet meselelerinde çok hassastır; asla taviz vermez. 5 Kasım'da ise Başkumandanlık Erkânı Harbiyesine: “... İngilizlerin birkaç günden beri İskenderun'a asker çıkarmaktan ve Halep'te milyonlarca erzak mevcut iken, oradaki kuvvetlerini iâşe için erzak iddiharından bahsetmeleri de İskenderun'un Kilikya mıntikasını gösteren haritada Suriye ve Kilikya hududları üzerinde bulunuşundandır”¹⁵ şifre telgrafi çeker.

Mustafa Kemal Paşa, bir yandan uyarılarına devam ederken, öte yandan direnme düşünceleri ve tedbirleri üzerinde durmaktadır. Nitekim 5 Kasım'da, General Ali Fuat Cebesoy'u Katma'dan Adana'ya çağırır; kendisine: “... Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve ordu ile beraber yardım etmemiz lâzımdır”¹⁶ diyerek mücadeleyi teklif eder.

Bu arada Sadaret, İngilizlerin isteğinin yerine getirilmesinde ısrarlıdır. Hatta, İngiliz murahhasının mütarekede gösterdiği centilmenlikten söz edilmektedir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlık Makamı'na, 6 Kasım tarihini taşıyan şu telgrafi çeker: “... Maksat Halep'teki İngiliz ordusunu iâşe etmek olmayıp İskenderun'u işgal; İskenderun - Kırıkhan - Katma yolu ile hareket ederek, Antakya - Dircemal

¹⁴ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, s. 14-15.

¹⁵ a.g.e., s. 15.

¹⁶ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 3.

- Ahterin hattında bulunan 7'inci Ordu'nun çekilme hattını keserek ve bu orduyu, 6'ıncı Ordu'ya Musul'da yaptığı gibi teslim olmaktan kaçınılamayacak bir duruma sokmaktır...", "... İngiliz murahhasının centilmenliğini ve buna mukabil bu tarzda cemile ibrazını idrak ve takdir nezaketinden uzak bulunduğumu arz ederim...", "... İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarılmasına teşebbüs edecek İngilizlere ateşle karşı konulmasının ... emri verildiği...", "... İngilizlerin igfalkâr muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade muhik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazını mutazammın olacak emirleri hüsnü tatbiki yaradılışım müsait olmadığından yerime tayin buyuracağınız zatın süratle gönderilmesini istirham ederim." ¹⁷

Nihayet 8 Kasım'da, Sadrazam İzzet Paşa, İskenderun'u tehdit eden İngiliz işgali karşısında, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına: "... Müracaat vukuunda şehrin tahliye ve teslim olunması hususunda icap edenlere tebligat yapılması lâzımdır. Gevşeklik göstermemek şartıyla bu acimizin göz önünde bulundurulması ve söz ve hareketlerinizin buna uydurulması memleket selâmeti için elzemdir" biçiminde karşılık verir. Bu teli Mustafa Kemal Paşa: "... Aciz ve zafımızın derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lâzım geleceği kanaatını muhafaza ederim. Yoksa Almanya ile müttefiklik sonuna kadar harbe devam etmek halinde, büsbütün hezimet uğranılacağından İngilizlerin elde edebilecekleri neticeyi onlara kendi yardımımızla bahşetmek tarihte Osmanlılık için, bilhassa bugünkü hükümetimiz için kara bir sahife vücuda getirir... Bilhassa, zat-ı Sâmilince yakinen malûm bulunmuştur ki, münakaşa mahiyetinde telâkkîsine temayül buyurulmamasını hasseten rica ederim. Acizleri her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım doğru olduğuna kani bulunduğum ve icap edenlere arz ve iblağını memleketin selâmeti icabı kabul ettiğim görüşlerime tâbi olmaktan nefsimi men etmeğe kadir değilim" ¹⁸ sözleriyle cevaplar.

Bu olaylarda ve yazışmalarda da görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgeler üzerinde son derece hassas, cüretkâr ve kendisini feda edebilecek kadar da fedakârdır. Sorumlu bulunduğu görevlerde, yurt parçaları üzerinde, hakkın esas olduğunu kabul ederek direnir. Türk'e ve Türk yurduna karşı kendisini en ağır yükümlülükle karşı karşıya sayar.

¹⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, s. 20.

¹⁸ Utkan Kocâtürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 5.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM: Misak-ı Millî

Bilindiği üzere, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkar. "Ya istiklâl, ya ölüm!" diyerek Millî Mücadele'yi başlatır. "... Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesinin yer aldığı Amasya Tamimi ile de, işin ciddiyetini dünyaya duyurur. Erzurum Kongresi ise, bu konuda ilk adımdır. Doğu illerimizin temsilcilerinden oluşan Erzurum Kongresi'nde: "Türk vatanının bölünmez bir bütün olduğu, doğunun da bu bütünün bir parçası bulunduğu kabul edilir."¹⁹

Sivas Kongresi ile milletin ve memleketin bütünlüğü, Millî Mücadele'mizin asaleti dünyaya ilân edilir. Sivas Kongresi Beyannamesi'nin ilk maddesiyle de: "1. Madde - 30 Ekim 1918 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan vatan parçasını bir bütün ve bu vatanda yaşayan İslâm vatandaşların bölünmez bir bütün olduğu musarrahtır"²⁰ diyerek Misak-ı Millî belirlenir. Daha önce de üzerinde durduğumuz 28 Ekim 1918'de İskenderun Sancağı - ki Hatay ve mülhakatı- hudutlarımız içindeydi. Bölgede yaşayanlar Türktü; Hatay da bir Türk yurduydü.

Akıp giden zaman içinde gelişen olaylarla Misak-ı Millî güçlenerek hedefine yürümüştür. Nitekim 16 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması'yla Sovyetler şunu kabul etmişlerdir: "Türkiye sözü ile, 28 Ocak 1920 günü, İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan tarafından düzenlenip bütün devletlere ve basına bildirilen Misak-ı Millî'nin kapsadığı topraklar anlaşılmalıdır. Böylece Misak-ı Millî, uluslararası bir anlaşma metnine somut olarak girmiştir."²¹

Ayrıca 20 Ekim 1921'de, Fransa ile imzalanan, Ankara Antlaşması'nın 6'ncı maddesinde Misak-ı Millî'nin tanındığını belirtir bir ifade bulunmaktadır.²² Bu ifadeye göre İskenderun, Suriye sınırları içerisinde kalacak; burada özel bir idare kurulup, Türk millî kültürünü geliştirmek için her türlü kolaylıktan faydalanılacaktır. Resmî dil Türkçe olacaktır. Fransa'nın Anadolu'dan çekilip Suriye'de kalmasına rağmen, İskenderun için kabul edilen millî kültür şartları, Misak-ı Millî'nin tanınmasından

¹⁹ Ahmet Mumcu, Misak-ı Millî ve Anayasamız, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. I, sayı: 3, s. 820.

²⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, s. 90.

²¹ Ahmet Mumcu, Misak-ı Millî ve Anayasamız, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. I, sayı: 3, s. 824.

²² a.g.e., s. 825.

başka bir şey değildir.²³ Mustafa Kemal Paşa ise, 11 Ocak 1922'de: "... Türk barış şartları Misak-ı Milli'nin ilân günü olan, 28 Ocak 1920 tarihinden beri cihana malûmdur"²⁴ der.

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in kurtarılmasından sonra da, konuştuğu Fransız generali Pellé'ye: "... Misak-ı Milli'de anılan yerleri almadan yapamam. Fazlasını işgal etmeyeceğim"²⁵ diyordu.

Bu konudaki örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Biz, Mustafa Kemal Paşa'nın, son olarak Amerikalı gazeteci İssac F. Marcossion ile yaptığı şu görüşmeyi alacağız. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa der ki: "... Birleşik Devletler'in ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisi'nin 1920 Ocağında ilân ettiği Millî Misak'ımız, sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. O sadece, Türk ülkesinin istilâdan kurtulmasını ve kendi kaderine hakim olmasını ister... O halkımızın Misakı, Anayasası'dır. Ve her ne pahasına olursa olsun bu Misakı korumaya kararlıyız."²⁶ Böylece Mustafa Kemal Paşa, Hatay'ın millî hudutlar içerisinde bulunduğunu bir kez daha ilmin ışığında, aklın kılavuzluğunda ve hakkın ölmezliğinde cesaretle savunur; açıkca dünyaya ilân eder.

DÖNDÜNCÜ DÖNEM: Lozan

1921 yılında, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, Fransa'da bulunduğu sırada, Fransız Başbakanı Briand ile bir anlaşma imzalar. Bunun 6. maddesi: "İskenderun ve Antakya bölgesinde Türk unsuru fazla olduğundan Fransa, burada hususî bir rejim takip edecek, Türk kültürünün inkişafına mani olmayacağı gibi resmî dil de Türkçe olacak." Bu madde, Ankara İtilâfnamesi'nde hemen hemen aynen kabul edilmiştir.²⁷ En önemli madde budur. Hatay'ın kurtarılması, bu maddeye dayanılarak sağlanmıştır.

20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile imzalanan Ankara İtilâfnamesi, dört ay önce Bekir Sami Bey'in yaptığı anlaşmanın, hemen hemen aynıdır. Lozan'da uzun tartışmalardan sonra, yine bu madde olduğu gibi kalmıştır. Çok iyi hatırlanacağı üzere Mondros Mütarekesi hükümleri, birkaç gün içinde çiğnenmeye başlanmıştı. İskenderun Sancağı, Suriye'den Anadolu'ya ilerleyen Fransızlar tarafından işgal edildi. Böylece, birçok yerde olduğu

²³ Fahir Armaoğlu, XX. Yüzyıl Siyasî Tarihi, s. 320.

²⁴ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 307.

²⁵ Hikmet Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, s. 290.

²⁶ Ergun Özbudun, Türkiye'nin Kurtuluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolcuğu ve Atatürk'le Görüşmesi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. I, sayı: 1, s. 180.

²⁷ Tahsin Ünal, Türk Siyasî Tarihi, s. 571.

gibi, Hatay'da da bir Millî Mücadele cephesi teşekkül etti. Ankara İtilâfnamesi imzalanacağı sırada, milletvekili seçimlerinden sonra cumhurbaşkanı seçilen Tayfur Sökmen Bey'in başkanlığında bir heyet Ankara'ya gelir; Mustafa Kemal Paşa ile görüşürler. Hatay'ın Misak-ı Millî sınırları içerisinde bulunması istenir. Mustafa Kemal Paşa heyete: "... Hatay'daki mücadelelerin gaye ve hedefini biliyorum. İlk günden beri de bu mücadeleleri takip ediyor, imkânlarımızın müsadesi nispetinde destek oluyoruz. Hatay, zaten Misak-ı Millî sınırlarımız içerisinde" ²⁸ der.

Şu bir gerçektir ki Lozan'a gidinceye kadar, Millî Misak, büyük ölçüde tahakkuk ettirilmişti. Ancak Batı Trakya, Hatay, Musul ve Kerkük birer sorun halindeydi. Burada biz, ancak anlatmakta olduğumuz Hatay sorunu üzerinde duracağız. Aslında Lozan'da, Türkiye'nin millî sınırları tespit edilecekti; bu sınırlar içerisinde tam bağımsızlığı onaylayacaktı. Bilindiği gibi Lozan'da Hatay, millî sınırlarımızın dışında kaldı; Suriye ile Türkiye arasındaki sınır tespiti yapıldı. Ankara İtilâfnamesi'ne göre, bu İtilâfnamenin imzasından bir ay sonra, Türkiye - Suriye sınırını kesin olarak çizmek üzere karma bir komisyon kurulacaktı. Komisyon, ancak 1925'te kurulabildi. Sınırların çizilmesinde anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Türkiye, Fransa ile doğrudan müzakereye girerek Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi yaptı. Bu ise, ancak 18 Şubat 1926'da parafe edildiği halde, Türk - İngiliz - Musul meselesinin çözümüne kadar bekletildi. Bu çözümden altı gün önce, 1926'da imza edildi. ²⁹

Atatürk, Büyük Nutuk'da: "Lozan'da 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşması sınırları olduğu gibi kalmıştır" ³⁰ der. Bu arada, Lozan Konferansı devam ederken, 30 Mayıs 1923'de Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti resmen kurulur. ³¹

BEŞİNCİ DÖNEM: Cumhuriyet Döneminde Hatay

Buraya kadar arz etmiş bulunduğum Hatay sorunu, yeniden bir mücadeleyi oluşturacaktır. Atatürk'ün bu haklı ve gerçek mücadelesi, başarı ile sonuçlanacaktır. Bu dönemdeki mücadeleye esas, Mustafa Kemal Paşa'nın: "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalamaz" ³² ifadesinde kendisini bulacaktır. Artık Hatay, Atatürk'ün yüreğinde kordur. Asırlar

²⁸ a.g.e., s. 575.

²⁹ Fahir Armaoğlu, XX. Yüzyıl Siyasî Tarihi, s. 323-324.

³⁰ Atatürk, Nutuk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 1003.

³¹ Tayfur Sökmen, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1978.

³² İsmail Habîb Sevük, Atatürk İçin, s: 27.

boyu Türk'e yurtluk eden, halen de üzerinde Türklerin yaşamakta olduğu Hatay, Türk yurdunun ve Türk milletinin bir parçası olarak, ayrı yaşayamazdı. Millî birlik, bütünlük ve millî bünyeden ayrı kalamazdı. İç ve dış durumu son derece doğru ve etkin biçimde değerlendiren Atatürk, tarihin akışı içinde bu gerçeği dünyaya onaylatmanın gününü ve saatini bekleyecekti. Hatay, önce mutlaka bağımsızlığa kavuşacak, sonra da Türk yurdunun bölünmez bir parçası olarak, millî bütünlükteki şerefli yerini alacaktı.

Atatürk, bu konuda Tayfur Sökmen'e verdiği sözü bir an bile unutmadı. Daha doğrusu, her şeyi ile Türk olan Hatay'ı ve Hataylıyı unutmadı. Savaştan yeni çıkmış genç Cumhuriyet'in biraz kendine gelmesini bekledi. Bir yandan dünya durumu öte yandan iç durum, bunu gerektiriyordu. Ayrıca zamanı ve imkânları da kollamaya mecburdu. 1936 seçimlerinde, Tayfur Sökmen Bey'i Antalya'dan bağımsız milletvekili seçtirir. Yakınları: "Niçin Adana veya Antep değil de Antalya" diye sorarlar. Atatürk: "Günü gelince (L) harfi yerine (K) harfini koyacağız. Böylece Antalya Antakya olacak" der.³³ Bu sıralarda İstanbul'daki "İskenderun ve Antakya Muavenet-i İctimaiye Cemiyeti"nin ismi değiştirilir; "Hatay Hakimiyeti Cemiyeti" olur. Atatürk, Cemiyetin bir şubesini de Dört Yol'da açtırır. Bu şube, Antalya bağımsız milletvekili olan Tayfur Sökmen Bey'e bir konuşma yaptırır. Fransızlar bu konuşmadan çok gocunurlar. Atatürk'e: "... Hududumuzda bir milletvekiliniz halkı aleyhimize kışkırtacak şekilde bir konuşma yapmıştır. Bu, dostluğa aykırıdır" diyerek şikâyet ederler. Atatürk de: "O milletvekilimiz bağımsızdır. Anayasa'mız, bağımsız milletvekillerine, istediği yerde, istediği şekilde konuşma hakkı vermektedir"³⁴ karşılığını verir. 1936'da durumu değerlendiren, siyasi tarihçimiz Prof. Dr. Fahir Armaoğlu: "... Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 Anlaşmasında, İskenderun Sancağı hakkında hiçbir hüküm yoktu. Yani Fransa, Suriye'den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye'ye terk etmekte idi. Bu vesile ile Türk Hükûmeti de durumu kabul etmedi. Milletler Cemiyeti'nin toplantısı sırasında, Eylül ayında, Cenevre'de Fransa ile yapılan görüşmeler müsait bir gelişme göstermeyince, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiğimiz resmî bir notada, Suriye'ye yapıldığı gibi, İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesini istedik."³⁵

³³ Tahsin Ünal, Türk Siyasi Tarihi, s. 575.

³⁴ a.g.e., s. 576.

³⁵ Fahir Armaoğlu, XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 348.

Atatürk, 1 Kasım 1936 Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış nutuklarında: "... Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakikî sahibi öz Türk olan, İskenderun — Antakya ve çevresinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve kesinlikle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler"³⁶ diyordu. Bu sıralarda, Fransa'da Leon Blum Hükümeti, Suriye'ye İstiklâl vadediyordu. Bu gerçekleşirse, Hatay'ın durumu ne olacaktı?. Geleceği çok iyi gören Atatürk, Fransız büyükelçisi ile yaptığı bir sohbet: "... Ben toprak büyütme delisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak, Antlaşmaya dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu almazsam edemem. Büyük Millet Meclisi kürsüsünden milletime söz verdim, Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmesem, onun huzuruna çıkamam. Yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilmem. Yenilirsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız"³⁷ diyordu. Görüldüğü gibi, artık Hatay meselesi bütün gerçekleriyle sahnede idi. Kendisine ve milletine inanan ve güvenen güçlü Lider için bu, dönüşü olmayan bir yoldu. Hakkın gücünün değil, haklının olduğuna inanan Atatürk, Hatay davasını da en haklı biçimde çözümleyecekti.

"... Türkiyenin güvenliğini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir barış istikameti bizim daimi prensibimiz olacaktır"³⁸ diyen Atatürk: "... Komşularıyla ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır"³⁹ görüşüne daima sadık kalmıştır. O, samimî ve gerçek bir barış isterdi. Haksızlıklar nerede olursa olsun, daima onun karşısında yer alırdı. Onun içindir ki: "... Türk Cumhuriyeti'nin en esaslı prensiplerinden biri olan yurttta sulh, cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refahı ve ilerlemesinde en esaslı etken olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için övünülecek bir harekettir"⁴⁰ der. Her işin iyi niyetle girişilecek görüşmelerle halledilebile-

³⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 337.

³⁷ Ruşen Eşref Ünaydın, Hatıralar, s. 5-6.

³⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 356.

³⁹ Ayın Tarihi, sayı: 79-81, s. 6787.

⁴⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, s. 560.

ceğine inanırdı. Nitekim: "... Milletlerarası anlaşmazlıklar, ancak iyi niyetle ve umumî menfaat adına, karşılıklı fedakârlık yoluyla halledilir"⁴¹ demektedir.

Hatay, iç ve dış politikada en önemli yeri işgal etmektedir. Davayı Türk kamuoyu da benimsemiştir; Atatürk için, her şeyden önde gelmektedir. Nitekim: "... Bu benim şahsî meselemdir. Durumu büyükelçiye, daha başlangıçta, açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda, böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında silâhlı bir çatışmaya sürüklenmesi kesinlikle mümkün değildir. Fakat ben, bunu da hesaba kattım. Kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta, bu yolda binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti'nden ve hattâ Büyük Millet Meclisi üyeliğinden çekileceğim. Bir fert olarak bana katılacak bir kaç arkadaşla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim"⁴² diyordu.

Artık engel tanımayacaktır. Bunun içindir ki Fransız büyükelçisine bir suarede: "Hatay benim şahsî davamdır. Şakaya gelmeyeceğini bilmelisiniz"⁴³ der. Bu ifadesinde samimîdir. Ne bir tehdit, ne bir pervasızlık, ne de bir macera ve hesapsızlık vardır, çünkü Atatürk, neyi, nerede, ne söylemişse gününde ve saatinde onu gerçekleştirmiştir.

Bilindiği gibi, bir ara Hatay meselesi Milletler Cemiyeti'ne intikal etti. Hatay'a istiklâl verilmesini istemiştik. 27 Ocak 1937'de Genevre'de toplanan Milletler Cemiyeti, Hatay'ın bağımsızlığını kabul etti. Önce bir seçimle nüfus ekseriyetini tespiti karar verdi. Atatürk Başbakan'a bir telgraf çekerek: "... Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını, büyük ve âdil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salâhiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eylediği Milletler Cemiyeti'ne bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur. Bu suretle medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır."⁴⁴

Bu sıralarda Atatürk çok hastaydı, ama her şeye rağmen Hatay meselesini halletmeye de kararlıydı, azimliydi. Kendisine, milletine, ordusuna ve kahraman Hataylılara güveni son derece yüksekti. Dünya durumunu çok iyi değerlendirmekte idi. Bir İskenderun Sancağı için Fransızların bir savaşı göze alamayacaklarına kani idi.⁴⁵

⁴¹ Hasan Rıza Soyak, Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri, s. 141.

⁴² Hasan Rıza Soyak, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1949.

⁴³ Falih Rıfkı Atay, Atatürkçülük Nedir?, s. 44.

⁴⁴ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 597-598.

⁴⁵ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, c. II, s. 466.

Fransa ile giriştiğimiz teşebbüsler fayda vermedi. Milletler Cemiyeti'nden çekildik. Atatürk hasta yatağından kalktı; bu kalkmak değil adeta fırlamaktı. Mersin'e ve Adana'ya gitti. Milletinin ve ordusunun nabzını bir kez daha yokladı; hepsi de hazırды. Gücü ve güveni arttı. Milletler Cemiyeti kararının yürürlüğe girişini Fransız mümessili bir türlü kabul edemiyordu; bazı olaylar çıkıyordu. Bunun üzerine, 30 Kasım 1937 günü Atatürk, Hatay'la ilgili olarak Ulus gazetesine şu demeci verir: "... Hatay'da Fransız delegesi, Hataylıların çok şevk ve heyecanla bayram yapmaları tabii olan bir günde eğer Hatay Türklerinin serbestçe bugünü kutlamaktan men edecek tedbirler almış ise, buna yazık demekle iktifa ederim. Çünkü böyle bir zihniyet, devletler arasında yüksek dostluk münasebetlerinin hal ve istikbali için, müspet yolda yürümek lüzumunun henüz anlaşılmamış olmasından ileri gelir."⁴⁶

Atatürk'ün Hatay'ı silâh zoruyla alabileceğini, Fransızlar anlamışlardı. Bunu dikkate alarak bir askerî anlaşma yapmayı istediler; bu anlaşma yapıldı. Atatürk'e göre savaş, hayatî olmadıkça yapılmamalıydı. Bu askerî anlaşma ile Hatay'da tarafsız bir seçim kabul edildi. Bu maksadı sağlamak için de bir kısım asker gücünün Hatay'a girmesine karar verildi. Rahmetli Orgeneral, o zaman Kurmay Albay, Şükrü Kanatlı kumandasındaki birliklerimiz, Hatay'a girdi. 13 Ağustosta seçimler yapıldı; Meclis ekseriyetini Türkler kazandı. Böylece de bağımsız Hatay Cumhuriyeti 12 Eylül 1938'de kuruldu. Bu Cumhuriyet de, 30 Haziran 1939'da Türkiye'ye ilühak kararını aldı. Ana yurdun bölünmez, vazgeçilmez bir parçası olan Hatay, ana yurtla bütünleşti.

Başından beri gördüğümüz üzere Hatay, Atatürk'ün siyasî ve askerî dehasının güçlü eseridir. Onun yenilmezliğinin gerçek belgesidir. Hakkın üstünlüğünün, bir kere daha, yeniden dünyaya ilânıdır; ayrıca da yaklaşmakta olan bir cihan savaşına bulanmadan önce, milletleri yönetenlere düşen görevlerin hatırlatılmasıdır. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh!" ilkesine nasıl yürekten bağlı bulunduğunu Hatay meselesi, apaçık göstermiştir. Atatürk'ten dün ders almayan dünya devletlerinin yöneticileri için, bugün de yarın da alınabilecek daha çok, büyük dersler vardır. Yeter ki O'nun engin dehasına, insan sevgisine inanalım, içtenlikle gönül verelim.

⁴⁶ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 612.